

Јелена Н. РАДОСАВЉЕВИЋ*

Историјски институт
Београд

СРБИЈА И ПЕРСИЈА 1878–1889 : ПОЧЕТАК ДИПЛОМАТСКЕ КОМУНИКАЦИЈЕ

Апстракт: Тема рада је успостављање првих дипломатских контаката између Србије и Персије. Хронолошки оквир је период од Берлинског конгреса 1878, када је Кнежевина Србија добила независност, до абдикације краља Милана Обреновића 1889. Приказан је начин дипломатске комуникације две државе која се у то време највише одвијала преко њихових посланстава у Цариграду и Петрограду. Сарадња српских и персијских посланика у та два важна центра омогућила је и успостављање комуникације између владара двеју држава, краља Милана I Обреновића и шаха Насера ал Дина. Због недостатка акредитованих представника у Београду и Техерану, она се одвијала у скромним размерама, и обухватала је обавештавање о ставовима по појединим питањима, размену мишљења, протоколарне догађаје попут дипломатских пријема, и доделу високих државних одликовања.

Кључне речи: Србија, Персија, краљ Милан Обреновић, шах Насер ал Дин, ордени, дипломатска преписка.

Abstract: The paper examines the establishment of first diplomatic ties between Serbia and Persia. The chronological framework covers the period from the Congress of Berlin in 1878, when the Principality of Serbia obtained independence, until the abdication of King Milan Obrenović in 1889. An overview is given of how diplomatic communication was conducted between the two states (primarily through their respective delegations in Constantinople and St. Petersburg). The cooperation between the Serbian and Persian delegates in those two important centers made it possible for the rulers of the two countries, King Milan Obrenović and Shah Naser al Din, to establish communication. However, due to the lack of accredited ambassadors in Belgrade and Tehran, this communication was conducted on a modest scale, mostly encompassing mutual informing each ruler of their respective opinions on certain issues, the exchange of opinions, protocolary events such as diplomatic audiences, as well as awarding of state medals.

Keywords: Serbia, Persia, King Milan Obrenović, Shah Naser al-Din, orders, diplomatic correspondence.

* jelena.radosavljevic@iib.ac.rs

Српско-персијски односи у 19. веку у српској историографији нису били предмет посебног истраживања. Географска удаљеност, културолошке разлике и пре свега непостојање заједничке границе између две земље, као и њихов различит државноправни статус до 1878, допринели су томе да се државе и народи мало познају. До 1878. Персија је била независна империја са значајном улогом у међународним односима, и пуним државноправним капацитетом у погледу остваривања дипломатских и других веза са страним државама. За разлику од ње, Кнежевина Србија је од периода 1829–1833. до добијања независности 1878. била аутономна држава којој су недостајале три надлежности које су имале независне државе: право самосталног дипломатског представљања у иностранству (*ius legandi*), право закључивања међународних уговора (*ius contrahendi*) и право објаве рата (*ius belli gerendi*).¹ Због тога су њихови први контакти реализовани само преко представника које су обе земље имале у Цариграду. У тим првим контактима су учествовали персијско посланство и српско дипломатско представништво у Цариграду, коме ни Османско царство ни независне друге државе нису признавале статус амбасаде и дипломатски имунитет. Контакти нису били само протоколарне природе, што показује и чињеница да је персијски посланик 1865. био почасни председник Одбора српске школе у Цариграду. О поверењу које је имао у ту школску институцију говори и чињеница да ју је похађао и његов сестрић.²

Информације које су о Персији стизале у српску јавност, како у Кнежевину Србији тако и у српским круговима у Аустроугарској, углавном су се тичале могућности да Персија ступи у рат са Османским царством. Тако је *Земунски гласник* 1868. детаљно извештавао о војним снагама Персије, броју становника и површини те државе.³ Наредне 1869. исти лист известио је да постоји могућност избијања рата између Персије и Османског царства, јер је, како се наводи, „Персија земља шиита, који Турке мрзе више него хришћане“.⁴

Србија је од 1804. прешла дуг пут борбе за ослобођење од османске власти. У времену 1829–1833. створена је Кнежевина Србија, аутономна држава под покровитељством Русије и врховном влашћу османског султана. Од тада, па до стицања државне независности, уследио је период

¹ Радосављевић, *Кнежевина Србија 1830–1839*, Београд 1986, 1–20.

² Александра Новаков, *Стубови српске просвете, српске школе у Османском царству 1878–1912*, Београд 2017, 197.

³ *Земунски гласник*, 14. јул 1868, бр. 37, Земун 1868, 301.

⁴ *Земунски гласник*, 12. јануар 1869, бр. 11, Земун 1869, 96.

њеног унутрашњег консолидовања и оснивања државних институција. Кнежевина Србија имала је унутрашњу самоуправу, али је у погледу спољне политике била лимитирана статусом вазалне државе. Она је званичног представника имала само у Цариграду (прво капућехају, потом дипломатског агента), а касније и дипломатску агенцију у Румунији, такође вазалној држави у односу према Османском царству, као и дипломатску агенцију у Бечу.⁵ Због тога је, поред конзула страних држава који су боравили у Београду, османска престоница била центар њене дипломатске активности. Кнежевина Србија временом је успела да ојача своју самосталност исељавањем османских гарнизона са њене територије 1862. и 1867.⁶ као и доношењем новог устава 1869. Године 1876. ступила је у рат против Османског царства. Он је после фебруарског примирја 1877. настављен по уласку Русије у рат у јесен те године. На Берлинском конгресу, закљученом 13. јула 1878, Кнежевина Србија добила је пуну државну независност.⁷ То јој је омогућило да неометано води спољну политику, укључујући отварање посланстава, потписивање међународних уговора и склапање билатералних споразума са другим државама.⁸ Године 1882. Милан Обреновић крунисан је за краља, а Кнежевина Србија постала је Краљевина.⁹

Персија се налазила на источној граници Османског царства и јужној граници Русије.¹⁰ Као држава која је заузимала територију између Каспијског мора на северу и Персијског залива на југу, са популацијом од

⁵ Р. Љушић, *нав. дело*, 298; Ђорђе Лопичић, *Конзуларни односи Србије (1804–1918)*, Београд 2007, 175.

⁶ Градови Ужице и Соко предати су Кнежевини Србији 1862, уз услов да тврђаве буду разрушене. Београд, Смедерево, Шабац и Кладово османска војска напустила је 1867. *Историја српског народа V/1* (Јован Милићевић), Београд 1994, 295–298.

⁷ *Историја српског народа V/1* (Чедомир Попов), 381–424.

⁸ Године 1879, Кнежевина Србија отвара посланства у Атини, Берлину, Лондону, Паризу, Петрограду, Риму, Цетињу и Софији. Ђ. Лопичић, *нав. дело*, 175.

⁹ *Историја српског народа VI/1* (Ч. Попов), Београд 1994, 63–64.

¹⁰ У европској и српској дипломатији Персија је називана само тим именом, све док у двадесетом веку није преовладао назив Иран. У Персији тај назив није коришћен. Иранци су своју државу називали Иран, уз додатак „падешахи“ (پادشاهی) или „шаханшахи“ (شاهنشاهی), што би се могло превести као империја. Званични назив државе за време династије Каџар био је „Очувани поседи Ирана“ (ممالک محروسه ایران) односно касније, за време династије Пахлави „Узвишена држава Иран“ (دولت علیّه ایران). Персијска дипломатија је, због лакше комуникације са страним државама, на печате својих амбасада стављала назив „Империјална амбасада Персије“. Међутим, термин „Персијско царство“ или

преко 10 милиона становника, она је била значајан чинилац у међународној дипломатији.¹¹ Током читавог 19. века Персијом је владала династија Каџар. Шах Насер ал Дин Каџар, владао је од 1847. до 1896.¹² Био је први персијски владар који је увео обичај да путује ван Персије. Прво је 1870. ишао у Багдад да посети шиитска света места.¹³ После тога, путовао је 1873. у Русију и Европу, да би се преко Цариграда вратио у Техеран.¹⁴

Амир Кабир (1848–1852), који је био први министар Персије у време шаха Насера ал Дина, почео је да спроводи реформе у циљу модернизације земље. Тада је основана и прва високошколска установа, претеча Техеранског универзитета, на којој су се изучавале техника и војне науке.¹⁵ Кабира је на овој позицији је наследио Мирза Хусеин-паша (1871–1873)¹⁶, а осамдесетих година место првог министра заузео је Мирза Али Асгар Хан (1887–1896).¹⁷ Поред првог министра и појединих министарстава, у Персији је веома утицајна била шиитска улема (свештенство шиитског огранка ислама), која је често представљала опозицију шаху. Судство је било подељено на „шарија“ (шеријатске) судове које је водила улема, и судове „орфа“ (судове обичајног права). Војне снаге Персије биле су значајне, али су им биле потребне промене и реорганизација, што је делом и учињено стварањем козачких бригада обучаваних од руских официра.¹⁸

„Персијска империја» углавном се користио када се мисли на стару Персију из доба Ахеменида.

باقر صدری نیا، پژوهشی در باب اصطلاح ممالک محروسه ایران، ایران شناخت زمستان 1374 شماره 1، 66–86.

[Bagher Saderi Niya, *Pajooheshi dar bab estelah Mamaleke mahruse Iran*, Iran shenakht, zemestan 1374, shomare 1, 66–86]

¹¹ Peter Avery and oth., *The Cambridge History of Iran*, Vol. 7, edited by P. Avery, Cambridge 1991, 174.

¹² Герхард Швајцер, *Иран, размеђа истока и запада*, Београд 2006, 211.

¹³ P. Avery and oth., *nav. delo*, 185

¹⁴ Ibidem, 188.

¹⁵ حسن پیرنیا و عباس اقبال آشتیانی، تاریخ ایران، تهران 1385، 951–956

[Hassan Pirnia, Abbas Eghbal Ashtiani, *Tarikhe Iran*, Tehran 1385, 951–956]

У Персији су први министар, као и остали министри постављани од шаха. Тако створена влада му је била директно одговорна. P. Avery and oth., *nav. delo*, 182–183.

¹⁶ Ibidem, 185.

¹⁷ Ibidem, 190.

¹⁸ Ibidem, 177–178.

Током 19. века Персија је водила више ратова. У два рата са Русијом, 1804–1813. и 1826–1828, изгубила је део територија на Кавказу.¹⁹ Такође је водила и рат против Османског царства 1821–1823. Године 1856–1857. дошло је до британско-персијског рата, у коме је Персија изгубила Херат.²⁰ Русија је 1881. преузела Туркменистан.²¹

У време шаха Насера ал Дина почео је снажан продор страних утицаја, пре свега руског и британског. То се односило на остваривање економских интереса ових држава добијањем различитих концесија. Велика Британија водила је рачуна о томе да задржи контролу над Персијским заливом и путем за Индију. Русија је своје интересе усмеравала на север Персије.²² Руским грађанима било је дозвољено да у Персији стичу имовину без ограничења. Британцима је шах Насер ал Дин 1872. дао право на отварање рудника, фабрика и пољопривредних добара.²³ Потписана је и „Ројтерова концесија“ за изградњу железнице од Каспијског мора ка југу.²⁴ Шах Насер ал Дин дао је Великој Британији и право да оснује Народну банку у Техерану.²⁵

Када је реч о дипломатским контактима Кнежевине/Краљевине Србије и Персије, они се развијају после 1878. Ти контакти били су лимитирани чињеницом да две државе нису размениле дипломатске представнике, што указује на то да, за дипломатије обе земље, они нису били први приоритет. Међутим, и поред разлика у броју становника, величини армија и привредној структури, интерес је свакако постојао, јер су се и Србија и Персија граничиле са Османским царством, које је потенцијално могло постати непријатељ и једној и другој држави. За разлику од Србије, која је посланике имала у већим европским престоницама и балканским државама, Персија је у то време имала ширу дипломатску мрежу, при

¹⁹ Мохаммад Хасан Махдијан, *История межгосударственных отношений Ирана и России*, (XIX – начало XXI века), Москва 2014, 24–26.

حسن پيرنيا و عباس اقبال آشتیانی، تاریخ ایران، 913–916
[Hassan Pirnia, Abbas Eghbal Ashtiani, *Tarikhe Iran*, 913–916]

²⁰ Више о томе у: П. П. Бушев, *Герат и англо - иранская война 1856–1857 г.г.*, Москва 1959, *passim*.

²¹ М. Хасан Махдијан, *нав. дело*, 35.

²² Р. Avery and oth., *нав. дело*, 180–181.

²³ Г. Швајцер, *нав. дело*, 204.

²⁴ Р. Avery and oth., *нав. дело*, 187.

²⁵ Г. Швајцер, *нав. дело*, 211.

чему нарочито треба истаћи амбасаде у Османском царству, Русији и другим европским земљама.²⁶

Због тога се дипломатска комуникација између две земље вршила преко Петрограда и Цариграда, две престонице у којима су и Персија и Краљевина Србија имале дипломатска представништва. Приједи дипломатског особља на дворovima у тим престоницама били су прилика да се остваре први српско-персијски званични контакти, на којима су посланици могли да се сретну и упознају. На тај начин је српска дипломатија добила прилику да сазна нешто више о Персији, посебно о њеним односима са Османским царством и Русијом. Министарство иностраних дела Кнежевине Србије пратило је и преводило са турског документа којима је уређен статус грађана Персије у Османском царству. С обзиром на то да је Кнежевина Србија тек стварала своју дипломатску мрежу у пуном капацитету, такви документи су јој могли бити од користи. Ти уговори указивали су Србији на то како је Османско царство уређивало односе са суседним државама.²⁷ Српски интерес био је и да што боље разуме односе између Персије и Русије. До тих података Србија је долазила како преко посланства у Петрограду, тако и другим каналима. Од 1880. до 1881. године Русија је спровела Ахлал-текинску експедицију покоравња племена која су живела на територији Туркменистана. У овој експедицији учествовао је др Анто Гвозденовић, који је своје искуство записао и одштапао у тексту путописног карактера, где се посебно осврнуо на Персију, и на то какве је последице по њу имала руска експедиција. Подаци које је изнео о Персији су били значајни, посебно када се узме у обзир да се у Кнежевини Србији врло мало знало о тој земљи.²⁸ О руским интересима у Персији извештавано је и 1885. године,

²⁶ Rudi Matthee, *Europe, Persian Image of*, Encyclopaedia Iranica, Vol. IX, Fasc. 1, December 15, 1998, 70–76. <https://iranicaonline.org/articles/europe-persian-image-of>. (прегледано 26. 3. 2021)

²⁷ Године 1879. у Београд је из Цариграда прослеђен превод уговора између Персије и Османског царства о међусобним правима поданика друге државе, склопљеног 1875. године. АС, МИД ПО, МФР 54, ф III, дос. IV 572–577; У препискама о изради трговачког уговора са Османским царством такође се помињу његови уговори те врсте са Персијом. Београд 21. 2. 1888, С. Р. Поповић Јовану Ристићу, АС, МИД ПО, МФР 97, фасц. IV / дос. I / 36.

²⁸ Анто Гвозденовић (Ћеклићи код Цетиња, 14. јануар 1854 – Ћеклићи, 2. новембар 1935), лекар, генерал, политичар, учесник устанка у Херцеговини 1875. По завршетку руско-османског рата 1877–1878. био лекар у експедиционом корпусу генерала Скобељева у Туркменији. Путовао као Скобељевљев лекар у Персију 1881. ради разграничавања две земље. Остао у руској војној служби где је напредовао до

као и о могућности да Немачка ширењем свог утицаја у Персији може угрозити Русију.²⁹ О супротстављању Русије британским интересима у Персији и путовању руског министра у Техеран *Мале новине* су извештавале 1889.³⁰ Када је у јануару 1889. у граду Машаду у Персији дошло до незадовољства локалног становништва због покушаја Русије да ту отвори конзулат, српски посланик у Петрограду је о томе известио своје министарство. У истом извештају навео је и да се очекивала шахова посета Русији.³¹ У наведеном периоду у Петрограду српски посланици у Русији били су Милосав Протић (1880–1881), Ђура Хорватовић (1881–1885), Сава Грујић (1887) и Ђорђе Симић (1888–1889).³² Све то време персијски посланик у Русији био је Мирза Абдулах Хан.³³

Иако је посланство у Петрограду имало важну улогу у успостављању дипломатских контаката Србије и Персије, кључни канал комуникације између Београда и Техерана била су њихова посланства у Цариграду. У периоду од 1878. до 1891. посланици Кнежевине Србије у Османском царству били су Филип Христић (1878–1881), Јеврем Грујић (1882–1886) и Стојан Новаковић (1887–1891).³⁴ За то време амбасадор Персије у

чина генерал-лајтнанта. Од 1912. ађутант и саветник црногорског краља Николе I Петровића Његоша. Председник црногорске владе у емиграцији до 1925. Од 1925. до смрти живео је у Београду, Цетињу и у родном селу. Анто Гвозденовић, „Кратке путничке биљешке из Крима у Туркменију (Средња Азија)“, *Отаџбина*, 1. јануар 1882, свеска 33–36, Београд 1882, 521–5 66; Мирослав Ранков, *Гвозденовић, Анто*, Српски биографски речник, том 2, (В–Г), Нови Сад 2006, 638–639.

²⁹ *Гласоноша*, 7. јун 1885, бр. 30, Ваљево 1885, 127.

³⁰ *Мале новине*, 24. децембар 1889, број 364, б. п.

³¹ Алексеј Тимофејев, Горан Милорадовић, *Посланство Краљевине Србије у Петрограду*, том 2, 1889–1897, док. 4, 35.

³² *Календар са шематизмом Књажества Србије за годину 1880*, Београд 1880, 53; *Календар са шематизмом Књажества Србије за годину 1881*, Београд 1881, 31; *Календар са шематизмом Књажества Србије за годину 1882*, Београд 1882, 90; *Календар са шематизмом Краљевине Србије за годину 1885*, Београд 1885, 97; *Календар са шематизмом Краљевине Србије за годину 1887*, Београд 1887, 104; *Календар са шематизмом Краљевине Србије за годину 1888*, Београд 1888, 110; *Календар са шематизмом Краљевине Србије за годину 1889*, Београд 1889, 111.

³³ У свим депешама из Петрограда везаним за персијско посланство помиње се његово име. Нема навода о промени посланика у том периоду.

³⁴ *Календар са шематизмом Књажества Србије за годину 1881*, Београд 1881, 31; *Календар са шематизмом Књажества Србије за годину 1882*, Београд 1882, 90; *Календар са шематизмом Краљевине Србије за годину 1887*, Београд 1887,

Цариграду је био Мохсен Хан.³⁵ За разлику од српских представника, персијски амбасадори у Цариграду нису се често смењивали. Уколико су морали да буду одсутни извесно време, одређиван је њихов заменик. То је углавном био генерални конзул у Цариграду.

Запажања српских посланика о персијским колегама била су занимљива. У депешама српских посланика из Петрограда често се помиње да је примећено присуство персијског посланика на пријемима на царском двору.³⁶ Слично је било и у Цариграду. Филип Христић приметио је да персијски амбасадор Мохсен Хан добро говори турски, и да на том језику разговара са османским султаном.³⁷ То је било очекивано, с обзиром на то да је он као амбасадор боравио у Цариграду пуних 12 година. Мохсен Хан је са свим српским посланицима одржавао добре односе. Посећивали су се, дописивали и међусобно обавештавали о одсуствима из Цариграда. Исто се може рећи и за српске и персијске дипломатске представнике у Петрограду.³⁸

Преписка између владара две државе, краља Милана I Обреновића и шаха Насера ал Дина, као и министарстава спољних послова Краљевине Србије и Персије, вршена је у највећој мери преко посланстава у Цариграду. Персијски амбасадор Мохсен Хан имао је добар однос са Стојаном Новаковићем. Редовно га је обавештавао о свом одсуству и

104; *Шематизам Краљевине Србије с календаром за годину 1891*, Београд 1891, 176.

³⁵ Мирза Мохсен Хан Моеин ал Молк био је амбасадор Персије у Цариграду од 1871. до 1891.

حسن حضرتی، میرزا محسنخان معینالملک و سفارت عثمانی، فصلنامه تاریخ روابط خارجی، سال بیستم، شماره 87، بهار 1398، صص 22–3

[Hasan Hazrati, *Mirza Mohsenkhan Moeinalmolk va sefarate osmani*, Faslename tarikhe ravabete khareji, sale bistom, shomare 87, bahar 1398, 3–22]

³⁶ Петроград, 8. јануар 1880, Милосав Протић Јовану Ристићу, АС, МИД ПО, Р 56 фасц. I, дос. X /565–569; Петроград, 1. фебруар 1880, Милосав Протић Јовану Ристићу, АС, МИД ПО, Р 56 фасц. I, дос. X /572–575.

³⁷ Таква прилика је био пријем на османском двору поводом обрезивања султанових синова. Филип Христић је у својој депеши упућеној у Београд нагласио да је персијски амбасадор био присутан и да је са султаном разговарао на турском. Цариград, 21. октобар 1883, Филип Христић Милану Богићевићу, АС, МИД ПО, Р 70, фасц. VI, дос. VI /78.

³⁸ Преписке између посланстава Персије и Србије одвијале су се на француском језику, док су повеље о урученим признањима и орденима биле на персијском. То исто важи и за преписку краља Милана и шаха Насера ал Дина. За превод докумената на француском језику захваљујемо се Магдалени Јоксимовић и Андријани Јоксимовић.

повратку у османску престоницу.³⁹ Такав однос одржавао је и са Јевремом Грујићем, уз уобичајене изјаве поштовања.⁴⁰ Српско посланство одржавало је добре односе и са генералом Мирза Ђевад Ханом и конзулом Хасан Ханом, његовим заменицима у данима када је био на дужем одсуству.⁴¹ Преписка и посете одржавани су редовно, са нагласком да се настављају и утврђују добри односи који већ постоје.⁴²

Кнежевина Србија добила је подршку од Персије када је проглашена за краљевину. О проглашењу Србије за краљевину послат је циркулар државама са којима је Краљевина Србија имала дипломатску комуникацију, међу којима је била и Персија.⁴³ Осим циркулара и депеша послатих посланствима, краљ Милан лично је послао писмо шаху Насеру ал Дину. У њему је укратко објаснио историју српске борбе за независност, развој српског питања на Берлинском конгресу, и упутио га у то како је дошло до тога да српски народ прогласи своју државу за краљевину, а свог владара за краља.⁴⁴ То писмо послато је прво у Цариград, па је преко тамошњег персијског посланства прослеђено у Техеран. У исто време послата су и три писма у Цариград: султану, васељенском патријарху и персијском шаху. У том случају српска дипломатија показала се вештом у познавању добрих дипломатских обичаја. Водило се рачуна о томе да прво султан као суверен државе у којој се налази дипломатско

³⁹ Стенија, 13. октобар 1887, Мохсен Хан Стојану Новаковићу, МИД ПсЦ-а, Ф II Р 28/1887. Стенија (Истинија) је део Цариграда у коме се налазило персијско посланство.

⁴⁰ Стенија, 26. октобар 1885, Мохсен Хан Јеврему Грујићу, МИД ПсЦ-а, Ф III Р 30/1885.

Цариград, 14. фебруар 1885, Мохсен Хан Јеврему Грујићу, МИД ПсЦ-а, Ф III Р 30/1885.

⁴¹ Концепт писма из српског представништва у Цариграду Ђевад Хану, 17. фебруар 1885, МИД ПсЦ – а, Ф III Р 30/1885.

Истанбул, 13. март 1886, Хасан Хан Агопу Бозовићу, МИД ПсЦ-а, Ф I Р 14/1886; Агоп Бозовић Хасан Хану, 1. март 1886, МИД ПсЦ-а, Ф I Р 14/1886, концепт. Агоп Бозовић, Јерменин, био је секретар за турски језик српског посланства у Цариграду. *Календар са шематизмом Краљевине Србије за годину 1886*, Београд 1886, 100.

⁴² Стенија, 4. јул 1889, Мохсен Хан Стојану Новаковићу, МИД ПсЦ- а, Ф I Р 141/1889. Стенија, 1. октобар 1889, Мохсен Хан Стојану Новаковићу, МИД ПсЦ-а, Ф I Р 141/1889.

⁴³ Цариград, 26. фебруар 1882, Јеврем Грујић Милану Пироћанцу, Архив САНУ, Историјска збирка, Президијали Јеврема Грујића, документ 10027/Б/22Ј.

⁴⁴ Београд, 1882, Краљ Милан Насер ал Дин шаху, МИД ПсЦ-а Ф I Р 53/1882, концепт.

представништво прими писмо намењено њему, да би тек потом била прослеђена писма за персијског шаха и васељенског патријарха.⁴⁵ На то писмо су и персијски шах и амбасадор Мохсен Хан, одговорили честиткама, подршком и најлепшим жељама Краљевини Србији и њеном владару.⁴⁶ Шах је у Београд послао посебног изасланика да лично честита краљу Милану и уручи му високо одликовање, изрезбарени шахов лик украшен дијамантима.⁴⁷ То одликовање је, можда по угледу на османску праксу (орден *Меџидије*), лично установио и додељивао шах Насер ал Дин.⁴⁸

Размена високих државних одликовања између Краљевине Србије и Персије такође је указивала на узајамно поштовање и обострану жељу да се унапреде односи двеју држава. Персија је најчешће додељивала Орден лава и сунца различитих степена. Орден лава и сунца (نشان افتخار شیر و خورشید) високог ранга у периоду династије Каџар, установио је 1808. шах Фатх Али Каџар (1797–1834).⁴⁹ Додела персијских ордена српским државницима почела је 1880. Почетком те године Јован Ристић, тада министар иностраних дела, добио је Орден лава и сунца првог реда.⁵⁰ Са персијске стране наглашено је да се орден додељује „узимајући у обзир веома добре односе између две државе, а како би [га носио] у слави и поштовању“.⁵¹ Највероватније је истим ордемом одликован и Милосав Протић, посланик Кнежевине Србије у Русији. Он је

⁴⁵ Цариград, 30. март 1882, Јеврем Грујић Милану Пироћанцу, АС, МИД ПО, Р 69, фасц. V, дос. V/ 149–150; Београд, 16. март 1882, Милан Пироћанац Јеврему Грујићу, МИД ПсЦ-а, Ф I Р 53/1882.

⁴⁶ Цариград, 13. април 1882, Јеврем Грујић Милану Пироћанцу, МИД ПсЦ-а, Ф I Р 53/1882, телеграм.

⁴⁷ Пера, 5. јун 1883, Јеврем Грујић Милану Пироћанцу, МИД ПО, Р 70, фасц. II, дос. VI, док. 11–13, телеграм. Цариград, 28. јануар 1887, Стојан Новаковић Министру спољних послова Драгутину Франасовићу, МИД ПсЦ-а, Ф I Р 28/1887.

⁴⁸ Yāhya Šahīdī, *Decorations, Encyclopaedia Iranica*, VII/2, pp. 197–202, <https://iranicaonline.org/articles/decorations>. (прегледано 26. 3. 2021.)

⁴⁹ Лав и Сунце, који су представљали симбол Персије (Ирана), коришћени су на иранској застави све до Исламске револуције 1979. Y. Šahīdī, *nav. delo*, 197–202.

⁵⁰ Београд, 17. јула 1880, Ђорђе Симић Јовану Ристићу, АСАНУ, Историјска збирка, фонд Јован Ристић, инв. бр. 1/156, сигн I/29; Уз ово писмо којим се Ристићу одобрава ношење ордена, налази се и диплома на персијском језику као прилог.

⁵¹ Техеран, [1879] (у писму стоји назначена година 1286, што је могућа грешка у преводу на француски, јер је вероватније да је у питању лунарна 1296. година односно 1879. година по европском календару), Пропратно писмо на француском језику послато уз орден, Архив САНУ, Историјска збирка, фонд Јован Ристић, инв. бр. 1/155, сигн. I/29.

на сахрани руске царице Марије Александровне носио персијски орден, за шта је затражио и добио посебно одобрење српске владе.⁵² На такве гестове персијске дипломатије брзо је одговорила и Кнежевина Србија. Она је персијским дипломатама и службеницима додељивала орден Таковски крст различитог степена. Милосав Протић се 1881. у Петрограду договорио са персијским послаником у Русији Мирза Абдулах Ханом да он добије Таковски крст првог степена, а да се Таковски крст другог степена додели Јакову Самуиловичу Пољакову, почасном персијском конзулу у Таганрогу, због заслуга које је имао за Србију у рату против Османског царства 1876–1877.⁵³ Затим је 1882, приликом слања писма у коме се обавештава да је Србија проглашена за краљевину, Таковски крст првог реда послат и персијском шаху.⁵⁴ Наредне, 1883. године иста одликовања послата су принцу престолонаследнику Музаферу ал Дин Мирзи, као и другим шаховим синовима, Камеран Мирза Нађиб султану и Масуд Мирза Зуле султану.⁵⁵ Исте године је краљевим указом одликовано чак 28 персијских чиновника. Тада је подељено 11 ордена Таковски крст првог степена, 8 другог степена, 6 трећег и 4 ордена Таковски крст четвртог степена. Међу одликованима су били и персијски посланици у Паризу и Бечу, што указује на то да су српски посланици у тим градовима са њима такође имали одређену комуникацију. Таковски крст првог степена уручен је министрима (министар правде Јахир Хан, трговине Мирза Абдул Кахат Хан, министар главне контроле Мирза Абаз Хан, министар двора Мирза Али Хан, два министра за верска питања)

⁵² Петроград, 4. јун 1880, Милосав Протић Јовану Ристићу, АС, МИД ПО, Р 56 фасц. I, дос. X /609; Крагујевац, 24. мај 1880, Концепт упуства Посланству Србије у Петрограду, АС, МИД ПО, Р 56 фасц. I, дос. X /610.

⁵³ Петроград, 11. јануар 1883, Ђура Хорватовић Милану Пироћанцу, МИД – ПО, Р. 69, фасц. V, дос. V / 202–203. Ради се највероватније о јеврејском трговцу и банкару Јакову Соломоновичу Пољакову (1832–1909). *Поляковы, братья*, Электронная еврейская энциклопедия, гл. редактор др Нафтали Прат, том 6, година 1992, 670–672. <https://eleven.co.il/jews-of-russia/in-culture-science-economy/13266/>. (прегледано 26. 3. 2021).

⁵⁴ Цариград, 30. март 1882, Јеврем Грујић Милану Пироћанцу, АС, МИД – ПО, Р 69, фасц. V, дос. V / 149 – 150. Београд, 16. март 1882, Милан Пироћанац Јеврему Грујићу, МИД ПсЦ-а, ФИ Р 53/1882.

⁵⁵ Од шахова четири сина, наследио га је Музафер ал Дин шах (1896–1907), који је уједно био и други персијски шах који је носио Таковски крст.

حسن پير نيا و عباس اقبال آشتیانی، تاریخ ایران، 985.

[Hassan Pirnia, Abbas Eghbal Ashtiani, *Tarikhe Iran*, 985]

Београд, 9. август 1883, Милан Пироћанац деловођи Посланства у Цариграду, МИД ПсЦ-а ФИ Р 136/1883.

затим посланици у Петрограду, Бечу и Паризу, и две личности за које се не наводе функције). Таковски крст другог степена добили су секретари и саветници посланстава, као и почасни конзул Персије у Таганрогу, укупно осам људи. Трећи степен поменутог ордена добили су други секретари министарстава и посланстава, директор поште и један адвокат. Четвртим степеном одликовани су трећи секретар, аташе и драгоман персијског посланства у Цариграду.⁵⁶ До 1883. Таковски крст био је највише српско државно одликовање. Његовом доделом бројним личностима из персијске владе, дипломатије и администрације указана је велика пажња од стране краља Милана Обреновића. Ордење је из Цариграда слато дипломатском поштом у Техеран, а затим у Петроград и друга места. На овом списку, као што је наведено, налазе се персијски посланик у Петрограду Мирза Абдулах Хан и почасни конзул Јаков Самуилович Пољаков. Њима су прво, током 1881. били обећани ордени нижег степена, што су они одбили. Било је предвиђено да посланик добије Таковски крст другог степена, а за Пољакова био је намењен орден Црвеног крста.⁵⁷ С обзиром на то да нису били задовољни степеном предложених одликовања, овом приликом то је исправљено.⁵⁸ Колико је дистрибуција ордена споро текла види се из овог примера, јер је достава ордена од персијског посланства у Цариграду до посланства у Петрограду преко Техерана трајала читаве две године.⁵⁹

Персија је новим одликовањима узвратила 1885, пославши укупно 32 Ордена лава и сунца од првог до петог степена, с тим што 3 ордена нису уручена због смрти одликованих. Орденом првог степена одликовано је чак 14 српских званичника, међу којима су: Милан Пироћанац, министар иностраних дела, Милутин Гарашанин, министар унутрашњих дела, Тихомиљ Николић, министар војни, Димитрије Радовић, министар правде, Чедомиљ Мијатовић, министар финансија, Јован Гудовић, министар на располагању, Јован Петровић, министар грађевина, Филип Христић, посланик у Цариграду, генерал Милојко Лешјанин, Јеврем Грујић, Милан Богићевић, краљев ађутант Ђорђе Катарци, генерал Ђура Хорватовић, као и Димитрије Јоксић, краљев лични секретар. Орден лава и сунца другог степена добили су маршал двора Јанковић, управник вароши Београда

⁵⁶ Београд, 2. август 1883, Милан Пироћанац деловођи Посланства у Цариграду, МИД ПсЦ-а ФІ Р 137/1883.

⁵⁷ Орден Црвеног крста установљен је 1877. године од стране Српског друштва Црвеног крста.

⁵⁸ Петроград, 11. јануар 1883, Ђура Хорватовић Милану Пироћанцу, АС, МИД – ПО, Р. 69, фасц. V, дос. V/ 202–203.

⁵⁹ Обавештење из Министарства иностраних дела посланику у Петрограду Ђури Хорватовићу, 31. јануар 1884, АС, МИД – ПО, Р. 74, фасц. III, дос. II/ 104.

Живојин Блазнавац и пуковник Милутин Јовановић. Трећим степеном одликовано је десет личности, међу којима су краљев ађутантпотпуковник Франасовић, затим чиновници и начелници у министарствима, као и група официра. Четвртим и петим степеном одликована су по два заслужна официра и службеника.⁶⁰ Диплома Драгутина Франасовића на персијском језику, којом му се додељује наведени орден, сачувана је у целости. Из дипломе се види да је послата 1302. године по лунарном календару, односно 1885. Овде се види одређена спорост у реализацији договорене размене ордења. Списак лица којима је требало доделити највише персијско одликовање договорен је 1882, дипломе о додели настале су тек 1885, а сама додела извршена је 1887. године, када су неки од одликованих већ били на другим положајима.⁶¹ Пример за то управо је Драгутин Франасовић. Када је списак договорен он је био потпуковник. У тренутку када је орден стигао, већ је био министар спољних послова, и није хтео да га прихвати сматрајући да му припада виши по значају. Из тога се види да су дипломе у Техерану додељене доста раније него што су стигле у Србију, и да је њихово уручивање била дуга процедура. Када су одликовања стигла неке од личности којима су додељена више нису биле на наведеној позицији уз који им је дат одређени орден.⁶²

Да је размена ордења настављена и касније потврђује предлог посланика у Цариграду Стојана Новаковића од 31. маја 1888, да би за Србију било корисно да се, на молбу персијског амбасадора у Цариграду Мохсен Хана, додели један број одликовања чиновницима посланства, попут драгомана, секретара конзулата и двојици генерала. Новаковић је навео да се ради о орденима Таковски крст друге и треће класе. То за Краљевину Србију свакако није био проблем. Сем тога, Таковски крст више није био највише државно одликовање, јер је као такав уведен Орден белог орла.⁶³

Српско-персијски дипломатски односи почели су да се интензивно развијају по стицању пуне државне независности Кнежевине Србије. То

⁶⁰ Списак одликованих лица саставио је Стојан Новаковић. АС, МИД ПсЦ-а, Ф I P 28/1887.

⁶¹ Приликом доласка шаховог представника у Београд поводом проглашења Краљевине, Милан Обреновић одликовао је шаха, самог посланика и групу персијских високих достојанственика, и том приликом дао је предлог кога у Србији треба одликовати персијским орденем. Цариград, 28. јануара 1887, Стојан Новаковић Министарству иностраних дела, АС, МИД ПсЦ-а, Ф I P 28/1887.

⁶² Диплома потпуковника Драгутина Франасовића налази се у Архиву Србије, МИД ПсЦ-а, Ф I P 28/1887.

⁶³ Цариград, 31. мај 1888, Стојан Новаковић Чедомиљу Мијатовићу, АС, МИД ПО, P 97 фасц. IV/ дос. VI, 252–253.

говори о активности српске спољне политике, која се трудила да што пре успостави сопствену дипломатску мрежу. У том погледу, успостављена је комуникација и са Персијом, која се у почетку огледала у дипломатској преписци, размени ордења и изразима међусобне подршке. Две државе су се знатно разликовале, како културолошки и привредно, тако и по величини територије и традицији државне независности. Међутим, оне су могле имати сличне геополитичке интересе, јер су се граничиле са Османским царством. Међутим, у том формативном периоду српско-персијских дипломатских контаката није дошло до отварања сталних дипломатских представништава у Београду и Техерану, већ се комуникација одвијала преко посланстава у Цариграду и Петрограду. Персија је поздравила проглашење Србије за краљевину 1882, и у Београд послала посебног изасланика који је краљу Милану Обреновићу пренео честитке шаха Насера ал Дина. Тада је започета пракса додељивања највиших српских и персијских одликовања различитог степена, Таковског крста и Ордена лава и сунца. Одликовања су давана највишим државним службеницима, министрима, командантима војске, краљевим и шаховим ађутантима, али и дипломатама, секретарима посланстава, драгоманима. Предлози за то примани су без измена од друге стране, али процедура израде повеља и доделе одликовања у неким случајевима је каснила. Године 1889. краљ Милан I Обреновић је абдицирао. Дипломатска комуникација са Персијом један је од значајних резултата његова владавине.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Архиви – Archives

Архив Србије [Arhiv Srbije]:

Фонд Министарство иностраних дела, Политичко одељење (МИД ПО) [Fond Ministarstvo inostranih dela, Političko odeljenje (MID PO)]

Фонд Министарство иностраних дела, Посланство Краљевине Србије у Цариграду (МИД ПсЦ) [Fond Ministarstvo inostranih dela, Poslanstvo Kraljevine Srbije u Carigradu (MID PsC)]

Архив САНУ [Arhiv SANU]:

Историјска збирка, Фонд Јован Ристић [Istorijska zbirka, Fond Jovan Ristić]

Историјска збирка, Президијали Јеврема Грујића [Istorijska zbirka, Prezidijali Jevrema Grujića]

Објављени извори – Published Primary Sources

Календар са шематизмом Књажевства Србије за годину 1880, Београд 1880. [*Kalendar sa šematizmom Knjažestva Srbije za godinu 1880*, Beograd 1880]

Календар са шематизмом Књажевства Србије за годину 1881, Београд 1881. [*Kalendar sa šematizmom Knjažestva Srbije za godinu 1881*, Beograd 1881]

Календар са шематизмом Књажевства Србије за годину 1882, Београд 1882. [*Kalendar sa šematizmom Knjažestva Srbije za godinu 1882*, Beograd 1882]

Календар са шематизмом Краљевне Србије за годину 1885, Београд 1885. [*Kalendar sa šematizmom Kraljevine Srbije za godinu 1885*, Beograd 1885]

Календар са шематизмом Краљевине Србије за годину 1887, Београд 1887. [*Kalendar sa šematizmom Kraljevine Srbije za godinu 1887*, Beograd 1887]

Календар са шематизмом Краљевине Србије за годину 1888, Београд 1888. [*Kalendar sa šematizmom Kraljevine Srbije za godinu 1888*, Beograd 1888]

Календар са шематизмом Краљевине Србије за годину 1889, Београд 1889. [*Kalendar sa šematizmom Kraljevine Srbije za godinu 1889*, Beograd 1889]

Тимофејев Алексеј, Милорадовић Горан, *Посланство Краљевине Србије у Петрограду*, том 2, 1889–1897, Београд 2018. [Timofejev A., Miloradović G., *Poslanstvo Kraljevine Srbije u Petrogradu*, том 2, 1889–1897, Beograd 2018]

Шематизам Краљевине Србије с календаром за годину 1891, Београд 1891. [*Šematizam Kraljevine Srbije s kalendarom za godinu 1891*, Beograd 1891]

Штампа – Newspapers

Гласноша, 7. јун 1885, бр. 30, Ваљево 1885. [Glasonoša, 7. jun 1885, br. 30, Valjevo 1885]

Земунски гласник, 14. јул 1868, број 37, Земун 1868. [Zemunski glasnik, 14. jul 1868, broj 37, Zemun 1868]

Земунски гласник, 12. јануар 1869, број 11. [Zemunski glasnik, 12. januar 1869, broj 11]

Мале новине, 24. 12. 1889, број 364. [Male novine, 24. 12. 1889, broj 364]

Отаџбина, 1. 1. 1882, свеска 33–36, Београд 1882. [Otažbina, 1. 1. 1882, sveska 33–36, Beograd 1882]

Извори на интернету – Primary Sources on the Internet

<https://eleven.co.il/jews-of-russia/in-culture-science-economy/13266/> (прегледано 26. 3. 2021)

<https://iranicaonline.org/articles/europe-persian-image-of> (прегледано 26. 3. 2021)

<https://iranicaonline.org/articles/decorations> (прегледано 26. 3. 2021)

Литература – Secondary Works

Avery Peter and oth., *The Cambridge History of Iran*, Vol. 7, edited by P. Avery, Cambridge 1991.

Matthee Rudi, *Europe, Persian Image of*, Encyclopaedia Iranica, Vol. IX, Fasc. 1, December 15, 1998.

Šahīdī Yahya, *Decorations*, Encyclopaedia Iranica, Vol. VII, Fasc. 2, December 30, 2012.

Бушев Петр Павлович, *Герат и англо – иранская война 1856–1857 г.г.*, Москва 1959. [Bushev P. P., *Gerat i anglo – iranskaja vojna 1856–1857 g.g.*, Moskva 1959]

Историја српског народа V/1 (Ј. Милићевић), Београд 1994. [*Istorija srpskog naroda* V/1 (J. Milićević), Beograd 1994]

Историја српског народа V/1 (Ч. Попов), Београд 1994. [*Istorija srpskog naroda* V/1 (Č. Popov), Beograd 1994]

Историја српског народа VI/1 (Ч. Попов), Београд 1994. [*Istorija srpskog naroda* VI/1 (Č. Popov), Beograd 1994]

Љушић Радош, *Кнежевина Србија 1830–1839*, Београд 1986. [Ljušić R., *Kneževina Srbija 1830–1839*, Beograd 1986]

Махдијан Хасан Мохаммад, *Истори межгосударственных отношений Ирана и России, (XIX – начало XXI века)*, Москва 2014. [Hasan Mohammad M., *Istorija mezhgosudarstvennyh otnoshenij Irana i Rossii, (XIX – nachalo XXI veka)*, Moskva 2014]

Новаков Александра, *Стубови српске просвете, српске школе у Османском царству 1878–1912*, Београд 2017. [Novakov A., *Stubovi srpske prosvete, srpske škole u Osmanskom carstvu 1878–1912*, Beograd 2017]

Поляковы, братья, Электронная еврейская энциклопедия, гл. редактор др Нафтали Прат, том 6, година 1992. [Poljakovu, brat'ja, Èlektronnaja evrejskaja ènciklopedija, gl. redaktor dr Naftali Prat, tom 6, godina 1992]

Ранков Мирослав, „Гвозденовић, Анто“, *Српски биографски речник*, том 2, (B–Г), Нови Сад 2006, 638–639. [Rankov M., „Gvozdrenović, Anto“, *Srpski biografski rečnik*, tom 2, (V–G), Novi Sad 2006, 638–639]

Швајцер Герхард, *Иран, размеђа истока и запада*, Београд 2006, 2011. [Švajcer G., *Iran, razmeda istoka i zapada*, Beograd 2006, 2011]

حسن پيرنيا و عباس اقبال آشتیانی، تاریخ ایران، تهران 1385
[Hassan Pirnia, Abbas Eghbal Ashtiani, *Tarikhe Iran*, Tehran 1385]

حسن حضرتی، میرزا محسنخان معینالمولک و سفارت عثمانی، فصلنامه تاریخ روابط خارجی،
سال بیستم، شماره 87، بهار 1398، صص 3–22
[Hassan Hazrati, *Mirza Mohsenkhan Moeinalmolk va sefarate osmani*, Faslename tarikhe
ravabete khareji, sale bistom, shomare 87, bahar 1398, 3–22]

باقر صدری نیا، پژوهشی در باب اصطلاح ممالک محروسه ایران، ایران شناخت زمستان 1374 شماره 1، 86–66
[Bagher Saderi Niya, *Pajooheshi dar bab estelah Mamaleke mahruse Iran*, Iran shenakht,
zemestan 1374, shomare 1, 66–86]

Jelena Radosavljević

**SERBIA AND PERSIA 1878–1889:
INITIAL DIPLOMATIC COMMUNICATION**

Summary

After gaining independence in 1878, Serbia began to establish full diplomatic ties with other foreign countries and to create a diplomatic network. Delegations were opened in the more important European centers, as well as in neighboring states. One of the states with which Serbia established diplomatic ties was Persia. These two states did not exchange accredited ambassadors between themselves, which limited their mutual relations to a certain extent, but they nevertheless maintained intense diplomatic ties through the delegations in Constantinople and St. Petersburg; the delegations of Serbia and Persia in Constantinople played a particularly important role in these ties. The Ministries of Foreign Affairs of both countries exchanged information through these delegations, and communication between King Milan Obrenović and Shah Naser al-Din (Qajar) went through them. King Milan personally informed the Shah about the elevation of Serbia to the status of Kingdom and he described to the Shah the struggle of the Serbian people for freedom. Persia supported this act, and the Shah personally decorated King Milan with a special medal which bore the Shah's likeness, studded with diamonds. The exchange of medals indicated a mutual desire to consolidate and expand these good relations. Persia decorated King Milan and numerous Serbian officials with its highest honor, the Order of the Lion and the Sun, while the Kingdom of Serbia reciprocated by decorating the Persian Shah, his ministers and various diplomats with the Order of the Takovo Cross. Such practice continued until King Milan's abdication in 1889, as well as afterwards.

Оригиналан научни рад

Примљен: 30.03.2021.

Коначно прихваћен за објављивање: 27.07.2021.